

FILOZOFICKÁ FAKULTA
Univerzita Karlova

Fonetický ústav Filozofické fakulty Univerzity Karlovy

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Fonetický ústav
doc. PhDr. Jan Volín, Ph.D.

Posudek habilitační práce

Acquisition of morphological categories and vocabulary in early ontogenesis of a Czech child

kterou předkládá

Mgr. Pavla Chejnová, Ph.D.

Zájem o dětskou řeč je v posledních desetiletích zcela očividně na vzestupu. I teoretik na poli obecné lingvistiky si jasně uvědomuje, že některé otázky týkající se podstaty a fungování jazyků mohou být řešeny právě díky důkladnému zkoumání procesu osvojování. Práce dr. Chejnové je užitečným počinem na tomto poli bádání. Jedná se o sondu do rozvoje jazykových schopností českého chlapce v období premorfologickém a protomorfologickém, s těžištěm mezi 32. a 42. měsícem věku. Tato studie středního rozsahu vychází z materiálu v podobě deníkových záznamů a přepisů zvukových nahrávek.

Práce je psána anglicky a její struktura odráží současné prezentační konvence. Obsahuje také dvacetistránkovou přílohu dokumentující osvojování slovní zásoby sledovaným dítětem v chronologickém sledu. Drobným prohrěškem proti prezentačním zásadám (ovšem již bez vztahu ke struktuře textu) jsou legendy k tabulkám. Ty, v rozporu s dnešními zvyklostmi, nejsou autonomní, tedy jasně a jednoznačně vysvětlující obsah tabulky bez závislosti na okolním textu. (Je to citelné zejména v pozdějších kapitolách.) Zároveň je ovšem nutno uznat, že odkazy k tabulkám v textu jsou vždy jasné.

Účelem prvních dvou kapitol je jistě uvedení do studie s nástinem teoretického pozadí. Přehled literatury v oddíle 2.1 nazvaném *Předchozí výzkum* (s.14-16, reálně v rozsahu dvou stránek) je ovšem spíše jen stručným vyjmenováním různých studií, občas s náznakem jejich obsahu. Určitě by bylo zajímavé ony vyjmenované studie porovnat systematicky, podle předem stanovených hledisek, a do tohoto systému pak vsadit předkládanou práci. Oddíl 2.2 je již poněkud podrobnější, obsahuje však poměrně rozsáhlé doslovné citace z publikace Bittner, Dressler, Kilani-Schoch, 2003). Jedna z těchto citací (s. 17 dole) bohužel není označena jako doslovná, takže se tváří jako autorčin vlastní text. To bude ale nejspíše pouze typografické opomenutí. (Podobná situace, ale v mnohem menším měřítku se opakuje na s. 18.)

Třetí kapitola se týká otázek metodologických. Oddíl 3.1 nabízí stručný přehled metod, kterými je nejčastěji získáván materiál pro zkoumání řečové produkce. V tomto oddíle autorka ještě nspecifikuje, kterou z představovaných metod využije ona sama pro sběr svých dat. Na s. 22 ale vkládá poznámku, že rodiče a babička sledovaného dítěte jsou vysokoškolsky vzdělaní lidé, a že tedy jazykové prostředí bude podnětnější než, jak autorka sama říká, „u dětí z méně podnětného sociálního prostředí“. Zde je nutno podotknout, že jakkoli tento předpoklad rezonuje s průměrným společenským trendem a bude nejspíše potvrzován u větších vzorků, zejména se zaměřením na sociální extrém, v případě jedné rodiny se na něj nelze spoléhat. To je známý problém přílišného zobecňování u případových studií, na který autorka sama v závěru své práce správně upozorňuje.

V rámci metodologického uvedení stojí za zmínku i oddíl 3.2.2 s názvem *Audio Recordings*, který zhruba načrtává způsob získávání zvukových nahrávek. Zde trochu postrádám technické údaje o nahrávacím zařízení, formátu nahrávek (vzorkovací frekvence, bitové rozlišení) a způsobu ukládání, případně sociálně psychologické či pragmatické vymezení nahrávacích situací. V rozporu s očekáváním se zde naopak prezentují poměrně dlouhé příklady konverzací spolu s poznámkami k jazykovému vývoji (s. 27 uprostřed, s. 29 – konec prvního odstavce), což nepovažuji za příliš nesystematické.

Čtvrtou kapitolou již začíná prezentace výsledků, díky nimž může být publikace považována za hodnotnou. Autorka velmi dobře zná deskriptivní lingvistickou terminologii a kompetentně ji při prezentaci výsledků používá. Jistě by zde prospělo proodkazování s předchozími částmi práce (např. prezentace výsledků v oddíle 4.9 úzce souvisí s metodologickým oddílem 3.3.5). Co ovšem přijímám se značnými rozpaky je fakt, že ukazatel TTR (Type-Token Ratio) je počítán opačně, tedy jako Token-Type Ratio (viz tab. 8, s. 50, případně tab. 23, s. 82 a další), a je tedy nekompatibilní s běžnou, dávno zavedenou praxí. Autorka pak na s. 50 poznamenává, že takto měřený rozvoj je nepravidelný. Zjevně si tedy není vědoma, že aby byl ukazatel TTR statisticky spolehlivý, je nutno ho počítat z alespoň třikrát rozsáhlejšího materiálu (tj. alespoň 300 slov), než jaký sama použila. To je známo už od 80. let minulého století. Výpočet ze 100

slov je ve výzkumné praxi tvrdošijně zachovávan právě pro svou aritmetickou jednoduchost. Ta se však ztrácí, provedeme-li inverzi výpočtu. Inverzní Token-Type Ratio na 100 slovech pak postrádá jak potřebnou stabilitu, tak i uživatelskou průzračnost. Jako doplňkový údaj však jistou orientaci může poskytovat.

Kapitola pátá přináší stručné uvedení do české morfologie. Představuje jakousi přestávku v prezentaci výsledků a je s největší pravděpodobností míněna jako pomůcka pro čtenáře, kteří češtinu neovládají ani neznají. Vzhledem k tomu, že je práce publikována v angličtině, jsou takoví čtenáři významnou součástí cílového publika a toto uvedení do české morfologie v 5. kapitole je tedy potřeba ocenit jako velmi užitečné.

V 6. kapitole jsou představeny základní struktury sebrané v pre-morfologickém období vývoje dítěte. Autorka správně zdůrazňuje, že jejich interpretace je silně závislá na kontextu, tedy že táž konstrukce má v různých kontextech různé významy (s. 61). Sedmá kapitola pak přináší krátký náčrt rozvoje syntaktického komponentu. Poskytuje tak užitečný kontext ke sledovaným morfologickým jevům.

Osmá kapitola přináší velmi zajímavý přehled rozvoje nominálních tvarů, mimo jiné i pomocí konstruktů *miniparadigma*. Za velmi užitečný lze považovat přehled pořadí, ve kterém byly jednotlivé nominální tvary osvojeny (byť je v důsledku metodologických omezení pouze přibližný). Bylo by jistě zajímavé porovnat ho s frekvencemi výskytu těchto tvarů dle Českého národního korpusu (např. Bartoň a kol., 2009). Podobně by takovéto porovnání bylo užitečné v následující kapitole u adjektiv tvrdého a měkkého skloňování v souvislosti s úvahou na s. 98, a pak i na s. 109 v souvislosti s tvary zájmen. Na s. 87 je sporné zahrnutí slova *plíce* (paradigma *růže*) pod *pluralia tantum* – jakkoli je obvyklé hovořit o obou plicích zároveň, jedna plíce může být bez problému diskutována, a to i mimo lékařské prostředí. Rozhodně to tedy není stejný případ jako *játra* nebo *záda*. Podobně do kategorie jmen bez singuláru nepatří *karty* (s. 88). Tato preteoretizovaná chyba (srov. např. *hrát kuličky* vs. *hrát šachy*) je ovšem častá i v různých kompilovaných, zejména internetových příručkách, kde autoři zřejmě opisují jeden od druhého.

Kapitoly 9., 10. i 11. slouží podobnému účelu jako kapitola 8., jen se zaměřují na další slovní druhy, konkrétně adjektiva, zájmena a slovesa. Je výhodné, že struktura těchto klíčových kapitol je paralelní, neboť vzájemné srovnávání analogických jevů je tak pro zájemce snadnější. Závěrečná, 12. kapitola shrnuje hlavní nálezy a konfrontuje je s údaji v zahraniční, případně dřívější české literatuře.

Obecně je potřeba na tomto místě poznamenat, že hodnotu provedené studie by výrazně zvýšilo využití inferenční statistiky. Na mnoha místech se totiž uvažuje o zákonitostech vývoje, byť i v kontextu jediného subjektu. Inferenční statistika by pomohla ověřit stabilitu a spolehlivost použitých ukazatelů právě pro daného pozorovaného chlapce při dané metodice generování

ukazatelů. (Viz např. s 70: „On the contrary, in particular stages development is most rapid only in one area (syntax, morphology or lexis)“. Toto tvrzení je závažné, ale bohužel statisticky nepodložené a nejspíše i nepodložitelné, protože index MLUW počítaný pouze z jedné stovky promluv je s vysokou pravděpodobností nesměrodatný. Na autorčinu obhajobu budiž uvedeno, že nejde o její vlastní pochybení. Tento nešvar je častou praxí v oboru a podle mého brání jeho rozvoji.

(Podobně např. na s. 77: „At the beginning of the analyzed period (age 2.8-3.0), the highest number of base forms occurred in feminine nouns and thus the inflection of nouns had not yet fully developed.“ Jsou rozdíly ve výskytu základních forem podle mluvnického rodu opravdu statisticky významné? Pomímám otázku jak by převaha feminin mohla dokládat nedostatečný rozvoj flexe.)

Dále je nutno upozornit, že přehled, který je uveden na s. 137 jako inventář českých fonémů, obsahuje segmenty bez statusu fonému (konkrétně neznelou frikativní vibrantu, znělou velární frikativu a znělou post-alveolární afrikátu), a dokonce i jeden, který v češtině neplní funkci hlásky (tzv. ráz). Naopak zde chybí tři diftongy, které v současné češtině jako fonémy fungují. Je škoda, že tento problém nebyl zachycen před tiskem – u zahraničních čtenářů vzbudí mylné představy o fonologických kontrastech v češtině.

Pro účely rozpravy před VR FF UK bych rád, kdyby se autorka vyjádřila k některým aspektům svého výzkumu a reagovala na následující dotazy:

- Na s. 11 a znovu s. 22 a 38 se uvádí, že řeč pozorovaného subjektu byla nesrozumitelná, takže nebylo možno pořizovat zvukové nahrávky ani transkribovat (s. 11: „...*his utterances were unintelligible, thus making it impossible to use recordings*“; s. 22: „...*his first oral production was mostly unintelligible; therefore it was not possible to use audio recordings and transcriptions during the first period of development*“). Z tohoto důvodu byly prý pořizovány ruční deníkové záznamy (sic!). Snad jde pouze o nešťastnou formulaci, ale jak by souvisela srozumitelnost s možností nahrávat, případně transkribovat vyprodukovaný zvuk? Jak může nesrozumitelnost zabránit nahrávání, ale umožnit ruční záznam?
- Na s. 23 dole (v poznámce 7) nazýváte vykřičník a otazník diakritickými znaménky. Evropská vzdělanecká tradice je považuje za znaménka interpunkční. Je nějaký důvod pro terminologickou změnu?
- Na s. 23 je krátká, nicméně zajímavá poznámka, že subjekt si občas vyžádal nahrávání, pokud si uvědomil, že umí něco nového. Na s. 24 je opět krátká poznámka, že subjekt je citlivý a občas odmítal nahrávání. Proč je tento aspekt prezentován takto náznakově

a roztroušeně? Nebylo by vhodné mu věnovat alespoň odstavec po systematickém představení nahrávací procedury?

- Na s. 33 dole říkáte, že deminutiva budou počítána jako samostatné lexémy. To je koncepční rozhodnutí, o jehož správnosti se již dlouho vedou spory, ale které je možné. Ovšem v přehledu na stranách 39 a 40 jsou deminutiva uváděna jako tvary slova a u tvaru *botka* (první řádek přehledu) dokonce deminutivní hodnocení chybí. Je toto možno nějak obhájit?

Na závěr shrnuji, že Pavla Chejnová provedla užitečnou studii rané řečové produkce jednoho dítěte a jednoznačně prokázala schopnost samostatné vědecké práce. Charakter textu i rozsah a hloubka analýz odpovídají jistě vynikající práci doktorské, neodmítám však možnost jejího akceptování Vědeckou radou FF UK v rámci důkladné diskuse a v kontextu dalších ukazatelů autorčiny vědecké práce. Přijetí studie *Acquisition of morphological categories and vocabulary in early ontogenesis of a Czech child* jako práce habilitační tedy nakonec doporučuji.

V Praze dne 31. ledna 2018

doc. PhDr. Jan Volín, Ph.D.
Fonetický ústav FF UK